

АНОТАЦІЯ

Лаврова В. В. Повідомлення про підозру в контексті дотримання принципу верховенства права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Вибір теми дослідження обумовлений декількома чинниками. По-перше, верховенство права є засобом для досягнення внутрішньої мети права – забезпечення пріоритету прав людини, що відповідає сучасному вектору розвитку та реформування кримінального процесу в Україні. По-друге, хоча проблематиці повідомлення присвячено велику кількість наукових праць, все ж залишаються недостатньо розглянутими деякі питання, і в процесі правозастосування виникають нові.

У роботі досліджено реалізацію принципу верховенства права при формуванні підозри, складанні та врученні повідомлення про підозру, при зміні та скасуванні повідомлення про підозру та отримано нові результати у вигляді комплексу наукових висновків щодо відповідності порядку повідомлення про підозру в кримінальному провадженні принципу верховенства права.

З метою визначення напрямів дослідження, які на сьогодні є найбільш актуальними для наукового осмислення, в роботі проведено комплексний огляд наукових джерел, автори яких тим чи іншим чином торкалися тематики верховенства права та повідомлення про підозру. Це дало можливість констатувати таке. По-перше, при великій кількості ґрунтовних досліджень щодо підходів до розуміння верховенства права не досліджувалося, як той чи інший підхід впливає на практичну реалізацію верховенства права в кримінальному провадженні. По-друге, більшість науковців та практиків схиляються до думки, що система правового регулювання повідомлення про підозру містить прогалини, є недостатньо

логічною та узгодженою. По-третє, комплексне дослідження дотримання верховенства права в процесі повідомлення про підозру до сьогодні не проводилось.

Також автором було проаналізовано цінний з компаративістської точки зору зарубіжний досвід повідомлення про підозру, а саме досвід Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусії, Молдови, Швеції, Франції, ФРН, та синтезовано на його основі пропозиції, спрямовані на вдосконалення порядку повідомлення про підозру в Україні. Наприклад, з КПК Грузії запозичена практика, коли у разі неможливості вручення постанови про пред'явлення обвинувачення (статус обвинуваченого в Грузії відповідає вітчизняному підозрюваному. – *В. Л.*) безпосередньо особі така постанова вручається адвокатові, та прийнято, як більш позитивну, ніж українська, модель розмежування статусів затриманого і підозрюваного в Латвії.

Автором розглянуто існуючі наукові підходи до розуміння верховенства права і використано як методологічний поелементний підхід. Через застосування теорії систем визначено, що верховенство права є не ієрархічною системою, для якої характерні компонентність, структурність, взаємозв'язок із середовищем та інтегративність (емерджентність). Значна увага у роботі приділена взаємозв'язкам елементів верховенства права та їх ознакам.

У роботі зроблено висновок, що інтегративністю (емерджентністю) верховенства права пояснюється складність формулювання дефініції вказаного принципу. Оскільки верховенство права – це не просто сукупність елементів (законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом), це система елементів, які мають свої функції та своє місце в системі і саме в такій сукупності і взаємодії

утворюють нову якість.

Визначено, що інтегративною (емерджентною) властивістю верховенства права є можливість належного забезпечення прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності в кримінальному провадженні.

У дисертації проаналізовано запропоновані наукою і практикою дефініції терміна «повідомлення про підозру» і встановлено, що вказаний термін є полісемічним і залежно від контексту має застосовуватися те чи інше його значення (а саме, як рішення, як процесуальна дія, як етап кримінального провадження та ін.). Акцентовано, що таке порушення юридичної техніки призводить до правової невизначеності, порушує права людини та, як наслідок, інші елементи верховенства права. Автором також приділена увага терміну «підозра», та зроблено висновок, що відсутність в КПК України дефініції підозри обумовлена її базовим характером як терміна, а саме зовнішньою очевидністю в поєднанні зі складністю дати чітку дефініцію. В роботі обґрунтовано висновок, що «підозра» – це інститут, до якого входить субінститут «повідомлення про підозру».

Значна увага автором приділена питанню розмежування повідомлення про підозру як процесуального рішення і процесуальної дії та аргументується думка, що узгодженість правового регулювання повідомлення про підозру можлива лише через спрощення, максимальну логічність і зрозумілість відповідних норм.

У дисертації доводиться, що нормативне регулювання та практика реалізації положень, присвячених повідомленню про підозру, демонструють низку проблем, розв'язання яких вимагає комплексних заходів нормотворчого та правозастосовного характеру, які б чітко закріпили природу рішення, з яким пов'язане набуття статусу підозрюваного, і донесення до відповідної особи інформації про такий статус. Автором відстоюється позиція, що необхідно викласти вимоги до форми і змісту повідомлення про підозру таким чином, щоб, по-перше, було чітко зрозуміло, що це рішення, по-друге, щоб таке рішення було інформативним для самого

підозрюваного, по-третє, виконувало певну дисциплінуючу функцію, надаючи ясності руху досудового розслідування.

Наукове осмислення чинних норм, які регулюють повідомлення особі про підозру, та практичного їх застосування в контексті дотримання верховенства права, а також врахування зарубіжного досвіду дозволяє авторові запропонувати низку змін до процесуального закону для закріплення відмінної від чинної моделі набуття особою статусу підозрюваного, яка базується на рішенні про визнання підозрюваним у формі постанови (постанова про визнання підозрюваним), встановленні як підстав, так і випадків винесення цієї постанови, набутті статусу підозрюваного з моменту винесення та реєстрації відповідної постанови. Оскільки запропонована модель має досить високий рівень дискреції, автор пропонує урівноважити її обов'язком вручення постанови та правом оскаржувати як відповідну постанову, так і порядок її вручення.

Встановлено, що природа повідомлення про підозру, як припущення, а не твердження, спрямованість досудового розслідування на підтвердження чи спростування підозри передбачають, що висновки, викладені в первинному повідомленні про підозру, можуть бути змінені. Тобто на практиці існує потреба у рішенні, яке буде фіксувати зміну підозри протягом досудового розслідування, але норми, які б регулювали порядок такої зміни, фактично відсутні.

Автор доходить висновку, що зміна повідомлення про підозру має оформлюватися процесуальним рішенням у формі постанови, бути мотивованою і прогнозованою, оскільки вона безпосередньо впливає на права і обов'язки особи. В роботі акцентується, що більш чітким і зрозумілим варіантом, порівняно з чинною моделлю зміни підозри, було б розглядати первинне повідомлення про підозру і зміни до нього як певну єдність.

Запропоновано, щоб зміна підозри фіксувалася новим процесуальним рішенням, яке має процесуальне значення тільки в поєднанні з первинним (тим, яке змінюється). Таким чином, на думку автора, буде зафіксована

логіка і мотивованість таких змін. Також у роботі підтримується пропозиція, щоб для запобігання маніпулюванню слідчим зі зміною кваліфікації уповноваженим вносити відповідні зміни був лише прокурор.

У роботі наголошується, що оскарження повідомлення про підозру забезпечує дотримання всіх елементів верховенства права, оскільки запобігає порушенню законності в роботі правоохоронних органів, підтримує правову визначеність, створюючи судову практику з проблемних питань повідомлення про підозру, запобігає свавіллю незаконного повідомлення про підозру, забезпечує дотримання прав людини і протидіє незаконному їх обмеженню, оскільки статус підозрюваного безпосередньо впливає на можливість застосування до особи запобіжних заходів.

Підтримується думка про те, що на законодавчому рівні має бути вирішено питання негайного припинення дії запобіжних заходів у разі втрати особою статусу підозрюваного через скасування повідомлення про підозру та пропонується внести зміни до ст. 203 КПК України.

Проаналізувавши судову практику, автор констатує, що при розгляді скарг на повідомлення про підозру суд досить часто бере до уваги висновки щодо обґрунтованості підозри, надані під час обрання запобіжного заходу, та висловлює незгоду з цим. Також на основі аналізу судової практики автор виділяє такі позиції слідчих суддів щодо розгляду скарги на повідомлення про підозру: 1) слідчий суддя оцінює лише порядок вручення повідомлення про підозру, а не його обґрунтованість; 2) слідчий суддя оцінює достатність та належність доказів лише стосовно того, чи має місце переконання за стандартом достатності доказів для цілей повідомлення про підозру, але не перевіряє обґрунтованості підозри і не встановлює в діях підозрюваного складу того чи іншого злочину; 3) слідчий суддя оцінює обґрунтованість підозри на момент вручення; 4) слідчий суддя оцінює обґрунтованість підозри не лише на момент складення, а й із врахуванням доказів, зібраних після повідомлення.

Автор обстоює четверту вказану вище позицію як таку, що найбільш

повно відповідає правовій природі повідомлення про підозру і верховенству права. Така позиція аргументована таким. По-перше, підозра є категорією динамічною і її рівень має зростати в процесі досудового розслідування. По-друге, якщо говорити про оскарження повідомлення про підозру як ефективний засіб юридичного захисту, то суд має оцінювати всю інформацію по справі, а не лише ту, яка була на момент вручення повідомлення про підозру. Скасування підозри вплине на статус особи і досудове розслідування в теперішньому, а не в минулому, і метою такого оскарження є захистити особу в теперішньому, а не просто довести неправомірність дій обвинувачення в минулому.

Особливу увагу в дослідженні приділено строкам оскарження повідомлення про підозру. По-перше, відстоюється позиція, що у разі оскарження запропонованої автором постанови про визнання підозрюваним чи ж окремо змін до неї, строки такого оскарження мають рахуватися від «первинної постанови», оскільки лише так може бути належним чином забезпечено право на захист та заборона свавілля. Відповідний висновок зроблено з сучасної неоднорідної судової практики оскарження нової підозри чи зміни раніше повідомленої підозри, яка призводить до порушення верховенства права. По-друге, робиться висновок, що при вирішенні колізії між ч. 1 ст. 304 КПК України та п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України спеціальною нормою, тобто такою, яка має бути застосована, є п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, а загальною нормою є ч. 1 ст. 304 КПК України. При цьому автор наголошує, що строки, зі спливом яких може бути оскаржено повідомлення про підозру, визначені в п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, мають логічне підґрунтя (1 місяць для кримінальних проступків і 2 місяці для кримінальних правопорушень), а саме, передбачені законодавцем для перевірки обґрунтованості повідомлення про підозру. Що ж стосується відсутності граничного строку оскарження, то, на думку автора, воно виправдане як самою логікою кримінального провадження, так і необхідністю захисту прав людини і заборною їх невинуватого звуження.

Основні теоретичні положення, узагальнення, висновки та рекомендації, висловлені в дисертації, можуть бути використані: а) у науково-дослідних цілях – для подальшого опрацювання тематики дотримання верховенства права і повідомлення про підозру; б) у законотворчій діяльності – при удосконаленні чинного кримінального процесуального законодавства України; в) у правозастосовній діяльності – для надання допомоги практичним працівникам у застосуванні закону та формуванні правозастосовної практики; г) у навчально-методичному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних матеріалів з кримінального процесу, при викладанні курсу кримінального процесу та інших навчальних дисциплін.

***Ключові слова:* верховенство права, правова визначеність, дотримання прав людини, підозра, повідомлення про підозру, підозрюваний.**

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Лаврова В. В. Проблеми реалізації верховенства права в кримінальному провадженні. *Приватне і публічне право*. 2019. № 3. С. 105–110. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/3_2019/25.pdf
2. Лаврова В. В. Набуття особою статусу підозрюваного: міжнародний та вітчизняний досвід. *Visegrad journal on human rights*. 2020. № 2. С. 88–93.
3. Лаврова В. В. Строки оскарження повідомлення про підозру: практичні і теоретичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 166–177. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2170/2378>

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

1. Лаврова В. В. Соціальні дослідження як маркери дотримання принципу верховенства права в кримінальному провадженні. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 17 трав. 2019 р.). Суми, 2019. С. 153–156.
2. Лаврова В. В. Measuring the rule of law: value for criminal procedure. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 15 трав. 2019 р.). Харків, 2019. С. 67–69.
3. Лаврова В. В. Проблемні питання (тенденції) реалізації засади верховенства права у кримінальному провадженні України. *Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників* : зб. тез доп. X (ювілейн.) Всеукр. наук. конф. студентів і аспірантів (м. Харків, 22 трав. 2019 р.). Харків, 2019. С. 40–42.
4. Лаврова В. В. Рівні підозри: вітчизняний та міжнародний досвід. *Юридична осінь 2019 року* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Харків, 29 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 14–18.
5. Лаврова В. В. Право на оскарження повідомлення про підозру і корупційні ризики. *Протидія організованій злочинності і корупції* : зб. тез доп. XIX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 2 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 86–88.
6. Лаврова В. В. Про характер зв'язків між повідомленням про підозру і заходами забезпечення кримінального провадження. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції* : II Харків. кримінал. процесуал. полілог: присвяч. актуал. питанням застосування заходів забезпечення кримінального провадження (м. Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: О. В. Капліна, В. І. Маринів, О. Г. Шило. Харків : Право, 2020. С. 16–20.